

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Δελτίο Διεθνών & Ευρωπαϊκών Εξελίξεων

Νοέμβριος 2021

#01

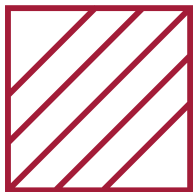

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

*Δελτίο Διεθνών
& Ευρωπαϊκών
Εξελίξεων*

Νοέμβριος 2021

Κύκλος Ευρωπαϊκών & Διεθνών Αναλύσεων
Συντονιστής Δελτίου: Βαγγέλης Βιτζηλαίος
Σχόλια και παρατηρήσεις μπορούν να αποστέλλονται
στο info@enainstitute.org

02

Σημείωμα σύνταξης

03

Ο νέος Ψυχρός Πόλεμος απειλή για την ανάκαμψη στη μετά-Covid εποχή

06

Διαπραγματεύσεις για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας στην Γερμανία: Επιμέρους μέτρα και απουσία στρατηγικού σχεδιασμού για το μέλλον Γερμανίας και ΕΕ

09

«Στρατηγική αυτονομία»: Περιεχόμενο, διακυβεύματα και κίνδυνοι του γεωπολιτικού στόχου της ΕΕ

13

Η ανίσχυρη οργή της ΕΕ, τα ρωσικά παιχνίδια και η πολωνική εξαίρεση

16

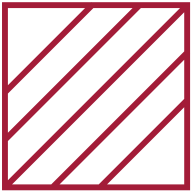
Η οφθαλμαπάτη του Polexit και το συνταγματικό πρόβλημα της ΕΕ

23

Απόδοση ευθυνών και αποκατάσταση της σταθερότητας στο Λίβανο: αδιέξοδο;

Το Δελτίο Διεθνών & Ευρωπαϊκών Εξελίξεων του ΕΝΑ

Το Δελτίο Διεθνών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ αποτελεί μετεξέλιξη του Δελτίου Ευρωπαϊκών Εξελίξεων, έπειτα από 40 τεύχη.

Με το Δελτίο Διεθνών Εξελίξεων το ΕΝΑ επιχειρεί την ανάλυση των παγκόσμιων εξελίξεων και του διαρκώς ρευστού διεθνούς περιβάλλοντος, τόσο σε (γεω) πολιτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο πολιτικής οικονομίας, συνεχίζοντας να λαμβάνει μέρος στον δημόσιο, συχνά συγκρουσιακό, διάλογο γύρω από τα ευρωπαϊκά πράγματα.

Το Δελτίο Διεθνών Εξελίξεων εστιάζει σε θέματα που παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον στην τρέχουσα συγκυρία, συγχρόνως όμως η εξέλιξή τους αναμένεται να επηρεάσει μεσομακροπρόθεσμα τόσο τις ισορροπίες όσο και τους συσχετισμούς δύναμης στον πλανήτη, με έμφαση στην Ευρώπη.

Στη βάση των αρχών της ιδρυτικής διακήρυξης του ΕΝΑ, το Δελτίο Διεθνών Εξελίξεων δεν θα στέκεται πολιτικά και κοινωνικά ουδέτερο απέναντι στα γεγονότα, αλλά θα αναζητεί πειστικές απαντήσεις, σε προοδευτική κατεύθυνση, στις ποικίλες προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα ο κόσμος και ιδιαίτερα το ευρω-ενωσιακό εγχείρημα.

Μια σειρά κρισιακών συνθηκών και ιστορικών εξελίξεων, όπως η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και η κρίση της Ευρωζώνης, η προσφυγική/μεταναστευτική κρίση, το Brexit και η εν εξέλιξη πανδημική κρίση, σε συνδυασμό με τις σύγχρονες προκλήσεις, όπως η κλιματική αλλαγή, η 4η Βιομηχανική Επανάσταση και οι πολυδιάστατες ανισότητες, διαμορφώνουν πρωτόγνωρες συνθήκες σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Συνθήκες που αναδεικνύουν εξίσου πρωτοφανείς προκλήσεις, η απάντηση στις οποίες συνιστά ένα κυριολεκτικά ζωτικής σημασίας διακύβευμα που αναμένεται να (ανα)προσδιορίσει το μέλλον του πλανήτη, της Ευρώπης, των κοινωνιών.

Οι ιδέες και οι απόψεις που διατυπώνονται συναφώς είναι πολλές. Οι απαντήσεις που επεξεργάζονται οι παγκόσμιες ελίτ μοιάζουν ωστόσο να αδυνατούν να προσεγγίσουν το κρίσιμο ερώτημα: Πώς σκεφτόμαστε σήμερα (για) τον κόσμο και την Ευρώπη του αύριο; Πώς μπορούν διεθνείς οργανισμοί και θεσμοί, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, να ισχυροποιήσουν τα δημοκρατικά ανταντακλαστικά τους, να ανακτήσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών, να διασφαλίσουν την ευημερία των πολλών και όχι των λίγων και ισχυρών και να αποκρούσουν αποτελεσματικά τη διχαστική ρητορεία της ακροδεξιάς απειλής;

Το Δελτίο Διεθνών Εξελίξεων, που εκδίδεται σε μηνιαία βάση στο πλαίσιο της ευρύτερης δραστηριότητας του ΕΝΑ, φιλοδοξεί να αναζητήσει, με νηφαλιότητα και κριτική διάθεση, απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά.

Η ψυχροπολεμικού τύπου διαμάχη ΗΠΑ – Κίνας, οι ζυμώσεις για το σχηματισμό κυβέρνησης στη Γερμανία, οι γεωπολιτικοί στόχοι της ΕΕ, οι ευρω-ρωσικές σχέσεις με φόντο την ενεργειακή κρίση, η διένεξη των Βρυξελλών με την Πολωνία και η πρόσφατη αναταραχή στον Λίβανο περιλαμβάνονται στην ύλη του Δελτίου Διεθνών & Ευρωπαϊκών Εξελίξεων #1 του ΕΝΑ:

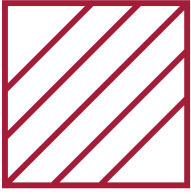
Διαμορφώνεται ένας νέος Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Κίνας; Το ερώτημα αυτό απασχολεί διεθνώς αναλυτές και κυβερνήσεις, σε μια περίοδο που ούτως ή άλλως χαρακτηρίζεται από ρευστότητα σε πολλαπλά επίπεδα. Μια νέα «μάχη χαρακωμάτων» αντί της πολυμέρειας και της προώθησης της διεθνούς συνεργασίας, την ώρα που ο πλανήτης επιχειρεί την ανάκαμψη από τις συνέπειες της πανδημικής κρίσης, μόνο νέα δεινά και κρισιμακές συνθήκες μπορεί να φέρει.

Την ίδια ώρα, συνεχίζονται οι πολιτικές διεργασίες στη Γερμανία για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας, μεταξύ Σοσιαλδημοκρατών, Πράσινων και Φιλελευθέρων, στη μετά-Μέρκελ εποχή. Οι εξελίξεις και οι αποφάσεις που θα λάβουν χώρα το επόμενο χρονικό διάστημα θα είναι επομένως καθοριστικές για το μέλλον της ΕΕ, των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών λαών.

Στο γεωπολιτικό πεδίο, η «στρατηγική αυτονομία» έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια σε κεντρικό στόχο της ΕΕ. Παρά τα συνήθως λεγόμενα, μπορεί να παρατηρήσει κανείς σημαντικό αριθμό πρωτοβουλιών σε διάφορα πεδία πολιτικής που τον υποστηρίζουν. Τα κρίσιμα ερωτήματα εν προκειμένω, έβραν της σχέσης με τις ΗΠΑ, αφορούν το πολιτικό πρόσημο που θα δοθεί στη «στρατηγική αυτονομία» και τις πιθανές συνέπειές της για τον ρόλο της ΕΕ στη διεθνή σκηνή.

Ταυτόχρονα, η ενεργειακή κρίση που μαστίζει την Ευρώπη εξελίσσεται σε μια ακόμη αφορμή στρατοπέδευσης, με σημείο αναφοράς την εμπλοκή της Ρωσίας. Εν τω μεταξύ, μέσα σε μια Ένωση που δοκιμάζεται από τις επιμέρους διαιρέσεις, η Πολωνία αναδεικνύεται στη μόνιμη εξαίρεση κάθε θεσμικού κεκτημένου. Η κλιμάκωση της συνταγματικής διένεξης μεταξύ Βρυξελλών και Βαρσοβίας έφερε στην επιφάνεια νέα σενάρια περί ενός πιθανού Polexit που, ωστόσο, κανείς δεν θεωρεί σοβαρό ενδεχόμενο. Η τελική έκβαση της νέας ευρωπαϊκής κρίσης θα είναι, πιθανότατα, πολύ λιγότερο επεισοδιακή. Ωστόσο, το υφέρον ζήτημα της υπεροχής του ενωσιακού ή του εθνικού συνταγματικού δικαίου παραμένει.

Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, τα πρόσφατα γεγονότα βίαιης καταστολής των μαζικών διαδηλώσεων στο Λίβανο, με αφορμή τη συγκάλυψη των ευθυνών για την περσινή έκρηξη στο λιμάνι της Βηρυτού, αλλά και λόγω της κατάρρευσης της οικονομίας, της πολιτικής και θεσμικής αστάθειας, της διαφθοράς και της αδιαφάνειας, δεν μπορούν να ιδωθούν αποκομμένα από τη μακρόχρονη πορεία της χώρας, που χαρακτηρίζεται από εμφύλιες συρράξεις, αποικιοκρατικά κατάλοιπα και εξωτερικές επεμβάσεις, μέσα στο ευρύτερο παραγμένο περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής.

Ο νέος Ψυχρός Πόλεμος απειλή για την ανάκαμψη στη μετά-Covid εποχή

Βαγγέλης Βιτζηλαίος,

Συντονιστής του Κύκλου Διεθνών & Ευρωπαϊκών Αναλύσεων του Ινστιτούτου Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ

Διαμορφώνεται ένας νέος Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Κίνας; Το ερώτημα αυτό και οι παγκόσμιες πολιτικοοικονομικές επιπτώσεις μιας ενδεχόμενα καταφατικής απάντησής του, απασχολούν διεθνώς αναλυτές και κυβερνήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, σε μια περίοδο που ούτως ή άλλως χαρακτηρίζεται από ρευστότητα σε πολλαπλά επίπεδα.

Η ψυχροπολεμικού τύπου αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων υφίσταται, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, σε όλες τις (γεω)πολιτικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο σε διακρατικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διεθνών θεσμών.

AUKUS, μια ιστορική συμφωνία

Η αμυντική συμφωνία AUKUS (από τα αρχικά γράμματα των συμμετεχουσών σε αυτή) ΗΠΑ – Βρετανίας – Αυστραλίας φαίνεται να αποτελεί μια ιστορικού χαρακτήρα κίνηση που αλλάζει τις γεωπολιτικές ισορροπίες, μετατοπίζοντας το επίκεντρο των εξελίξεων από τον Ατλαντικό στον Ειρηνικό και τον Ινδικό Ωκεανό.

Η αγγλοσαξονική συμφωνία που στρέφεται κατά της Κίνας, «αδειάζοντας» τη Γαλλία –με την ακύρωση της αγοράς υποβρυχίων από την Αυστραλία κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή–, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τον αδύναμο πλέον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως γεωπολιτικού παράγοντα, δημιουργεί ένα νέο πεδίο διεθνών ανταγωνισμών με ξεκάθαρα «στρατόπεδα». Ιαπωνία και Ινδία χαιρέτισαν την AUKUS, ενώ πρόσφατα η Ρωσία πήρε μέρος σε ναυτικές ασκήσεις στο δυτικό τμήμα του Ειρηνικού στο πλευρό της Κίνας.

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Η νέα παγκόσμια Συναίνεση απέναντι στην Κίνα

Η άτυπη αυτή διεγκυστίνδα Ουάσιγκτον – Πεκίνου, ωστόσο, αποτυπώνεται και στο πεδίο των εξελίξεων στην παγκόσμια πολιτική οικονομία, σε ένα ενδεχόμενο νέο παγκόσμιο παράδειγμα οικονομικής διακυβέρνησης και στις κινήσεις για την ανάκαμψη των χωρών του πλανήτη.

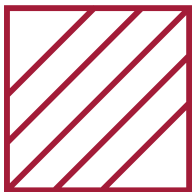
Η Σύνοδος των G7 (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Καναδάς, Ιαπωνία, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία και ΕΕ) τον περασμένο Ιούνιο «γέννησε» τη φιλοδοξία και τις ιδεολογικές γραμμές για ένα νέο οικονομικό παράδειγμα που θα αντικαταστήσει τη νεοφιλελεύθερη Συναίνεση της Ουάσιγκτον (Washington Consensus). Η Συναίνεση της Κορνουάλης (Cornwall Consensus), με το memo-διακήρυξή της, τονίζει ότι η πανδημική κρίση ανέδειξε τις ελλείψεις της οικονομικής απορρύθμισης και της φιλελευθεροποίησης των αγορών που υπαγόρευε η Συναίνεση της Ουάσιγκτον τα τελευταία 30 χρόνια. Και θέτει ως στόχο –με λέξη-κλειδί την «ανθεκτικότητα»– την «αναζωογόνηση του οικονομικού ρόλου του κράτους, που θα επιτρέψει την επιδίωξη κοινωνικών στόχων, την οικοδόμηση διεθνούς αλληλεγγύης και τη μεταρρύθμιση της παγκόσμιας διακυβέρνησης με βάση το κοινό συμφέρον/κοινό καλό», όπως τόνισε σε πρόσφατο άρθρο της η οικονομολόγος Μαριάνα Ματσουκάτο, που μετέχει θεσμικά (εκπροσωπώντας την Ιταλία) στις εργασίες της G7. Η διακήρυξη της νέας αυτής Συναίνεσης όμως, πέρα από την πανδημική και την κλιματική κρίση, θέτει ως μία από τις «προκλήσεις» της εποχής (που προφανώς πρέπει να «αντιμετωπιστεί») την άνοδο της Κίνας. Το Πεκίνο αντέδρασε απέναντι στην ιδεολογική πλατφόρμα της G7, με τον εκπρόσωπο του κινεζικού υπουργείου Εξωτερικών να δηλώνει τότε ότι «η περίοδος κατά την οποία μια χώρα ή ένα μπλοκ χωρών καθόριζαν τις διεθνείς σχέσεις έχει τελειώσει».

Η αντιπαράθεση κλυδωνίζει ΔΝΤ – Παγκόσμια Τράπεζα

Το ψυχροπολεμικό κλίμα όμως μεταφέρθηκε και σε επίπεδο διεθνών οικονομικών οργανισμών, με την «υπόθεση Doing Business», στην οποία ενεπλάκη η νυν Γενική Διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κρισταλίνα Γκεοργκίεβα, να τραντάζει συθέμελα το Ταμείο και την Παγκόσμια Τράπεζα. Η Γκεοργκίεβα, τον περασμένο Σεπτέμβριο, έπειτα από έρευνα της δικηγορικής εταιρείας WilmerHale –κατόπιν ανάθεσης από την Επιτροπή Δεοντολογίας της Παγκόσμιας Τράπεζας–, κατηγορήθηκε

για χειραγώγηση των δεδομένων της έκθεσης «Doing Business 2018», προς εύνοια της Κίνας, όταν διατελούσε Γενική Διευθύντρια της Τράπεζας. Το ΔΝΤ αποφάσισε, εν τέλει, να διατηρήσει στη θέση της τη Βουλγάρα Γενική Διευθύντρια, ωστόσο η αξιοπιστία των θεσμών του Μπρέτον Γουντς κλονίστηκε περαιτέρω.

Η υπόθεση αυτή ανέδειξε τον ανταγωνισμό ισχύος εντός των διεθνών οργανισμών, ιδιαίτερα εκεί όπου οι ΗΠΑ έχουν τον πρώτο λόγο (προηγήθηκε η διαμάχη για τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, όταν ο προκάτοχος του Αμερικανού Προέδρου Τζο Μπάιντεν, Ντόναλντ Τραμπ, τον κατηγόρησε για φιλοκινεζική στάση, διακόπτοντας τη χρηματοδότηση της χώρας εν μέσω πανδημίας). Όπως έγραψαν χαρακτηριστικά οι Financial Times, η διαμάχη για το μέλλον της Γκεοργκίεβα αντικατοπτρίζει το πόση ισχύ είναι διατεθειμένες οι Ηνωμένες Πολιτείες να παραχωρήσουν στην Κίνα εντός των οργανισμών στους οποίους οι ΗΠΑ έχουν τον πρώτο λόγο (για παράδειγμα, η Ουάσιγκτον, ως ισχυρότερος χρηματοδότης του ΔΝΤ, απολαμβάνει τριπλάσια ισχύ σε ψήφους στο εσωτερικό του Ταμείου σε σχέση με την Κίνα).

Οι συνέπειες των ανταγωνισμών ισχύος για τη μετα-πανδημική εποχή

Ανεξάρτητα από το αν η διαμάχη ΗΠΑ – Κίνας αποτελεί έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο – με αναλυτές όπως ο καθηγητής του Χάρβαρντ Τζόζεφ Νάι να απορρίπτουν κατηγορηματικά τον όρο, εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της έντονης οικονομικής διασύνδεσης των δύο υπερδυνάμεων–, ο μεταξύ τους ανταγωνισμός ισχύος απειλεί να υπονομεύσει την ομαλή μετάβαση του πλανήτη στη μετα-Covid εποχή και την αντιμετώπιση των παραγόντων εκείνων που είτε προκάλεσαν μια αλληλουχία κρίσεων τις τελευταίες δεκαετίες (παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, κρίση Ευρωζώνης, προσφυγική κρίση, Brexit, πανδημική κρίση και ενεργειακή κρίση) είτε δεν πρόσφεραν αποτελεσματικά αντίδοτα για την αντιμετώπισή τους.

Οι παραπάνω εξελίξεις δείχνουν ότι μπαίνουμε σε μια περίοδο σκληρού ρεαλισμού, με όρους διεθνών σχέσεων, και αναμφίβολα προκαλείται ανησυχία όταν η διαμάχη επηρεάζει διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (ΔΝΤ-ΠΤ) που έχουν ως καθήκον τη διαφύλαξη του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και στο πλαίσιο αυτό την άμβλυση των επιπτώσεων της πανδημικής ύφεσης. Την ανησυχία επιτείνει και η επίδραση του ψυχροπολεμικού κλίματος στη διαμόρφωση ενός νέου οικονομικού παραδείγματος, μιας νέας Συναίνεσης. Μια νέα «μάχη χαρακωμάτων» και η συνακόλουθη υποχρέωση επιλογής στρατοπέδων, αντί της πολυμέρειας και της προώθησης της διεθνούς συνεργασίας, μόνο σε νέα δεινά και νέες κρίσεις θα οδηγήσουν.

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

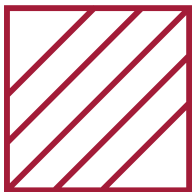
Διαπραγματεύσεις για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας στην Γερμανία: Επιμέρους μέτρα και απουσία στρατηγικού σχεδιασμού για το μέλλον Γερμανίας και ΕΕ

Θάνος Λιάπας,
υποψήφιος Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης,
European University Viadrina

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των τριών κομμάτων, SPD, Πρασίνων και Φιλελευθέρων (FDP) για το σχηματισμό της νέας γερμανικής κυβέρνησης προχωρούν ταχύτερα του αναμενομένου. Ήδη υπογράφηκε μεταξύ τους στις 15 Οκτώβρη μία προσωρινή συμφωνία με βάση την οποία θα λάβουν χώρα οι διαπραγματεύσεις με στόχο να υπογραφεί μέχρι τέλη Νοεμβρίου η επίσημη συμφωνία της νέας κυβέρνησης συνεργασίας.

Το κείμενο της προσωρινής συμφωνίας αποτελεί έναν συμβιβασμό μεταξύ των τριών κομμάτων και κινείται σε μετριοπαθή κατεύθυνση. Το προγραμματικό αίτημα του SPD και των Πρασίνων για αύξηση της φορολόγησης του πλούτου και των επιχειρήσεων, όπως αναμενόταν, δεν έγινε αποδεκτό από το FDP. Από την άλλη το FDP, αποδέχθηκε την αύξηση κατά 25% του κατώτατου ωρομισθίου από τον Γενάρη του 2022, από τα 9,60 ευρώ στα 12 ευρώ, δηλαδή πολύ πάνω από το επίπεδό του στην Ολλανδία (10,34€), τη Γαλλία (10,25€) και το Βέλγιο (9,85€). Προβλέπεται, επίσης, η κατάργηση του διαβόητου Hartz IV, προϊόντος της ατζέντας 2010 του τελευταίου σοσιαλδημοκράτη Καγκελάριου Γκ. Σρέντερ και η αντικατάστασή του από το «εισόδημα πολίτη». Επίσης, η προσωρινή συμφωνία απορρίπτει οποιαδήποτε μείωση των συντάξεων, καθώς και την αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης. Σε ό,τι αφορά το καυτό θέμα της στέγασης, η συμφωνία προβλέπει την κατασκευή 400.000 νέων κατοικιών το χρόνο, εκ των οποίων οι 100.000 θα είναι χρηματοδοτούμενες από το κράτος, καθώς επίσης και την παράταση ισχύος των κανόνων που ρυθμίζουν τον ρυθμό αύξησης των ενοικίων.

Όπως δείξαμε σε προηγούμενο κείμενό μας, υπάρχει, εκ μέρους της γερμανικής εξαγωγικής βιομηχανίας αλλά και των συνδικάτων, η θέληση για μεγάλης κλίμακας δημόσιες επενδύσεις για την επόμενη δεκαετία, που θα προωθήσουν την ψηφιακή και πράσινη μετάβαση και θα προσελκύσουν ιδιωτικές επενδύσεις. Μάλιστα, όπως δείχνει το Bruegel, η Γερμανία χαρακτηρίζεται εδώ και πολλά χρόνια (με εξαίρεση το 2016-2019) από χαμηλές επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα. Όμως, ύστερα από επιμονή του FDP και τη μετριοπαθή στάση των σοσιαλδημοκρατών, η προσωρινή συμφωνία αναφέρει ότι το συνταγματικά κατοχυρωμένο «φρένο χρέους» θα τηρηθεί, πράγμα που σημαίνει ότι τα περιθώρια για δημόσιες δαπάνες θα είναι περιορισμένα.

Ως προς την αναθεώρηση του ΣΣΑ, που αποτελεί κομβικό θέμα για τον ευρωπαϊκό Νότο, αλλά και για την πολιτική συνοχή της ΕΕ, η προσωρινή συμφωνία κινείται κατά βάση προς «φειδωλή» κατεύθυνση. Όπως αναφέρει κατά λέξη η συμφωνία, «το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης έχει αποδείξει την ευελιξία του. Στη βάση λοιπόν αυτού του Συμφώνου, θέλουμε να διασφαλίσουμε την ανάπτυξη, να διατηρήσουμε τη βιωσιμότητα του χρέους και να προωθήσουμε βιώσιμες και φιλικές προς το περιβάλλον επενδύσεις».

Η θέση αυτή εκφράζει όχι μόνο τον πολιτικό συμβιβασμό μεταξύ Πρασίνων, FDP και SPD -με το τελευταίο να έχει ήδη προγραμματικά εκφράσει μία μετριοπαθή θέση-, αλλά και τις αντιθέσεις στο εσωτερικό της γερμανικής κοινωνίας και οικονομίας. Από τη μία, το γερμανικό πολυεθνικό κεφάλαιο υποστηρίζει, όπως έχουμε δείξει, μια «αντι-κυκλική» αναθεώρηση του ΣΣΑ και περισσότερη ευελιξία στην εφαρμογή του. Από την άλλη, ο σύνδεσμος γερμανικών οικογενειακών επιχειρήσεων, που εκφράζει τα συμφέροντα και την ατζέντα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, διατυπώνει την πλέον «φειδωλή» στάση ως προς το ζήτημα, αντανakλώντας την ορντολιμπεραλιστική ατζέντα της Bundesbank.

Όμως η ΕΕ χρειάζεται, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 650 δισ. ευρώ ετησίως σε δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις μέχρι το 2030 για την ψηφιακή και πράσινη μετάβαση. Επιπλέον, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Bruegel, ορισμένες χώρες της Νότιας Ευρώπης θα έπρεπε να προβούν σε μια τεράστια δημοσιονομική προσαρμογή, της τάξης του 5%-6% του

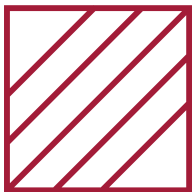
ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΑΕΠ, για να ανταποκριθούν στα όσα προβλέπει το ΣΣΑ. Ήδη η Ιταλία έχει ανακοινώσει στον προϋπολογισμό του 2023 και 2024 έλλειμμα μεγαλύτερο του 3%. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή άνοιξε πρόσφατα τον δημόσιο διάλογο περί αναθεώρησης του ΣΣΑ. Παρόλα αυτά, το στρατόπεδο των φειδωλών χωρών είναι ήδη μεγάλο και, εάν σε αυτό ενταχθεί και η Γερμανία, θα γίνει άπρωτο.

Σε κάθε νέα κρισιακή συγκυρία, οι δομικές αντιφάσεις του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και της ΕΕ και ΟΝΕ, έρχονται εκ νέου στην επιφάνεια με ένταση. Η μη ριζική αναθεώρηση του ΣΣΑ είναι εξαιρετικά πιθανό να οδηγήσει σε νέο κύκλο λιτότητας, σε περαιτέρω απονομιμοποίηση της ΕΕ, ανάκαμψη του «αυταρχικού νεοφιλελευθερισμού» μετά την «παρένθεση» της πανδημίας και βεβαίως τάσεις απόσχισης από το ευρώ ή την ΕΕ. Οι εξελίξεις και οι αποφάσεις που θα λάβουν χώρα το επόμενο χρονικό διάστημα θα είναι επομένως καθοριστικές για το μέλλον της ΕΕ, των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών λαών.

«Στρατηγική αυτονομία»: Περιεχόμενο, διακυβεύματα και κίνδυνοι του γεωπολιτικού στόχου της ΕΕ

Θωμάς Γούμενος,
Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης

Η διαδικασία αποχώρησης των δυτικών δυνάμεων από το Αφγανιστάν προσλήφθηκε από μεγάλα τμήματα της ευρωπαϊκής ηγεσίας, αλλά και της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, ως επιβεβαίωση της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας ή μονομέρειας και ταυτόχρονα ως αδυναμία της ΕΕ να αναλάβει έναν διακριτό διεθνή ρόλο. Η συμφωνία AUKUS που ακολούθησε λίγο αργότερα τροφοδότησε περαιτέρω αυτή τη γραμμή σκέψης. Το επιχείρημα περί ελλειπούς (γεω)πολιτικού βάρους της ΕΕ επανέρχεται ολοένα τις τελευταίες δεκαετίες και η επισήμανση της ανάγκης «να αποκτήσει η Ευρώπη τη δική της φωνή» αποτελεί συχνό συμπλήρωμά του.

Υπό αυτή την έννοια, η τρέχουσα συζήτηση για τον στόχο της «στρατηγικής αυτονομίας» της ΕΕ δεν είναι απαλλαγμένη από στερεότυπα. Όμως αυτή τη φορά δείχνει να υπάρχει ισχυρότερη δέσμευση από την πλευρά της ΕΕ στην επίτευξη του στόχου αυτού, καθώς οι επίμονες αναφορές υψηλόβαθμων αξιωματούχων (Ο. φον ντερ Λάιεν, Σ. Μισέλ, Ζ. Μπορέλ) έχουν, μερική έστω, αντιστοίχιση σε θεσμικές εξελίξεις και πολιτικές πρωτοβουλίες. Αξίζει λοιπόν να σκιαγραφηθούν το πλαίσιο ανάδυσης της «στρατηγικής αυτονομίας», το περιεχόμενό της, καθώς και τα κύρια επίδικά της.

Ο στόχος της στρατηγικής αυτονομίας συνδέεται αναμφίβολα με την «Παγκόσμια Στρατηγική» της ΕΕ για την εξωτερική πολιτική και την ασφάλεια, η οποία εξαγγέλθηκε τον Ιούνιο του 2016. Όπως έχει επισημανθεί από αρκετούς μελετητές¹, η «Παγκόσμια Στρατηγική» αποτελεί μια ορισμένη

¹Π.χ. M. Mälksoo, 2016, "From the ESS to the EU Global Strategy: external policy, internal purpose", *Contemporary Security Policy*, 37:3 και E. Barbé & P. Morillas, 2019, "The EU global strategy: the dynamics of a more politicized and politically integrated foreign policy", *Cambridge Review of International Affairs*, 32:6.

ΕΝΑ

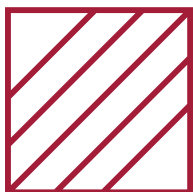
Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

μετατόπιση από την «Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας» του 2003: Αν και παραμένει εντός του πλαισίου της φιλελεύθερης θεώρησης των διεθνών σχέσεων και συνεχίζει, αυτονόητα, να απηχεί τις μέριμνες ενός πυλώνα του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, η «Παγκόσμια Στρατηγική» προκρίνει έναν «πραγματοσμό βάσει αρχών» και μια πιο προσεκτική, αλλά και εσωστρεφή, περιγραφή των δυνατοτήτων και των στόχων της ΕΕ, σηματοδοτώντας έτσι την εξασθένιση των κοσμοπολιτικών αποχρώσεων και των γεμάτων αυτοπεποίθηση εξαγγελιών για μια δημοκρατική παγκόσμια τάξη που απέπνεε το κείμενο του 2003. Η διαφορά μεταξύ «αποτελεσματικής πολυμέρειας» και «στρατηγικής αυτονομίας» αποτυπώνει σχηματικά τους διαφορετικούς στόχους που θέτουν τα δύο αυτά κατευθυντήρια κείμενα.

Στις διεθνείς, περιφερειακές και «εσωτερικές» εξελίξεις που επηρέασαν το πνεύμα της «Παγκόσμιας Στρατηγικής» περιλαμβάνονται η κάμψη του ρυθμού οικονομικής παγκοσμιοποίησης μετά την κρίση του 2008, η υποχώρηση της δημοκρατίας διεθνώς, οι –απρόσμενα εκτεταμένες– συρράξεις στη γειτονιά της ΕΕ (Ουκρανία, Συρία) και τα περιστατικά ισλαμιστικής τρομοκρατίας, σε συνδυασμό με την άνοδο της ριζοσπαστικής (ξενοφοβικής ή και ευρωσκεπτικιστικής) Δεξιάς σε πλείστες ευρωπαϊκές χώρες· αναμφίβολα, το δίδυμο σοκ του δημοψηφίσματος για το Brexit και της ανόδου του Trump, που έλαβαν χώρα το ίδιο έτος, επισφράγισαν τις κυρίαρχες ερμηνείες που είχαν διαμορφωθεί εντός της ΕΕ. Η «επιστροφή της γεωπολιτικής και του εθνικισμού» σε ό,τι αφορά την πολιτική όχι μόνο της Ρωσίας και της Κίνας, αλλά πλέον και της Βρετανίας και –κυρίως– των ΗΠΑ, επιβεβαίωσε την επιλογή της «στρατηγικής αυτονομίας» ως ρεαλιστικής (ή Ρεαλιστικής) ευρωπαϊκής απάντησης· η νέα Πρόεδρος της Κομισιόν από το 2019 μίλησε πλέον καθαρά για μια «γεωπολιτική Επιτροπή».

Ποια είναι όμως η σημασία που δίδεται στην έννοια «στρατηγική αυτονομία»; Το πρώτο ζήτημα που αναδύεται είναι: έναντι ποιων; Οι σχέσεις με τη Ρωσία χαρακτηρίζονται ρητά στην «Παγκόσμια Στρατηγική» ως «βασική στρατηγική πρόκληση». Η γλώσσα αναφορικά με την Κίνα είναι περισσότερο ουδέτερη, όμως πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις της ΕΕ την προσδιορίζουν πολλαπλώς ως εταίρο, αλλά και ως ανταγωνιστή και «συστημικό αντίπαλο». Το κρίσιμο ζήτημα, βεβαίως, επί του οποίου παρατηρούνται οι εντονότερες διαφωνίες μεταξύ των κρατών μελών –και συναφώς η μεγαλύτερη δυσκολία των αξιωματούχων και των οργάνων της ΕΕ να λάβουν ξεκάθαρη θέση–, αφορά τη σχέση με τις ΗΠΑ. Αφενός λίγα κράτη δείχνουν ανοιχτά προθυμία να συνταχθούν με την πλέον προωθημένη θέση, αυτή της Γαλλίας, υπέρ της

ευρωπαϊκής αυτονομίας· θέσεις όπως αυτές που ρητά έχει διατυπώσει ο Πρόεδρος Μακρόν για ευρωπαϊκή «κυριαρχία» ή ακόμα και η περιγραφή του δόγματος της «Συναίνεσης του Παρισίου» (Paris Consensus)² για την ίδια την παγκόσμια τάξη δεν έχουν τύχει θετικής υποδοχής ούτε από τη Γερμανία, αλλά ούτε και από μη νατοϊκές χώρες, όπως η Σουηδία. Αφετέρου, παρότι η υλοποίηση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας που δεν θα διατηρεί τον υπερατλαντικό οργανικό δεσμό φαντάζει αδιανόητη ακόμα και μεσοπρόθεσμα, οι τρέχουσες διεργασίες είναι πιθανόν να επιφέρουν κάποιες αλλαγές στον καταμερισμό εργασίας και στους συσχετισμούς δύναμης εντός της «Δύσης».

Ποιες είναι αυτές οι διεργασίες, πέραν των προαναφερθεισών, σε θεσμικό και πολιτικό επίπεδο; Σε ό,τι αφορά το κεντρικό πεδίο αναφοράς της «στρατηγικής αυτονομίας», δηλαδή αυτό της ασφάλειας και άμυνας, υπάρχουν τελευταία σημαντικές πρωτοβουλίες, με κυριότερες ίσως τη «Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία» (PESCO), στην οποία μετέχουν 25 κράτη και η οποία περιλαμβάνει δράσεις από την κοινή στρατιωτική εκπαίδευση ως την κατασκευή στρατιωτικών οχημάτων και διάφορων στρατιωτικών τεχνολογιών, και το «Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας», το οποίο αναμένεται να εκτοξεύσει τη χρηματοδότηση της στρατιωτικής έρευνας και ανάπτυξης στα 8 δισ. για την περίοδο 2021-2027. Επιπλέον, η υπό συζήτηση «Στρατηγική Πυξίδα» της ΕΕ στοχεύει όχι μόνο να αποτελέσει μια πλατφόρμα συντονισμού σε στρατηγικό επίπεδο, αλλά και να συντελέσει, μέσω προσδιορισμού και προτεραιοποίησης «απειλών», στην οικοδόμηση μιας κοινής ταυτότητας ασφάλειας («στρατηγικής κουλτούρας»).

Σε σχέση με άλλα πεδία που συνθέτουν ή κρίνονται απαραίτητα για τη «στρατηγική αυτονομία», μπορούν ενδεικτικά να αναφερθούν η πρόσφατα εξαγγελθείσα πρωτοβουλία «Παγκόσμια Πύλη» (Global Gateway) για την προώθηση των ευρωπαϊκών προϊόντων και των διεθνών οικονομικών σχέσεων, η οποία είναι ευθέως ανταγωνιστική προς το «Δρόμο του Μεταξιού» της Κίνας, η –επίσης πρόσφατη– προσπάθεια για πρωτοβουλία της παραγωγής μικροσίπ στην Ευρώπη, ώστε να μειωθεί η εξάρτηση της βιομηχανικής παραγωγής από τις ΗΠΑ και την Κίνα και η ολοκλήρωση του συστήματος παγκόσμιας δορυφορικής πλοήγησης Galileo, με στόχο την

² *Le Grand Continent*, "La doctrine Macron : une conversation avec le Président français", 16 Νοεμβρίου 2020.

ΕΝΑ

Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

ανεξαρτητοποίηση από το αμερικάνικο GPS. Ακόμα και η «Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία» ή το Ταμείο Ανθεκτικότητας και Ανάκαμψης, με την πρόβλεψη για κοινή έκδοση ομολόγων, μπορούν να ιδωθούν ως υποστηρικτικές πολιτικές της «στρατηγικής αυτονομίας».

Καταληκτικά, με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι, αναφορικά με το στόχο της «στρατηγικής αυτονομίας» στη σημερινή συγκυρία, η στερεοτυπική κριτική περί «κούφια εξαγγελιών» ή η απόφαση ότι «η Ευρώπη δεν κάνει τίποτα» είναι επιφανειακές. Φυσικά, μια σειρά από άλλες κριτικές που διατυπώνονται ευρέως και αφορούν το κατά πόσο τα κράτη-μέλη θα επιτύχουν αυτή τη φορά να στοιχηθούν έμπρακτα πίσω από μια κοινή στρατηγική ασφάλειας ή το αν θα αμφισβητήσουν αποτελεσματικά την αμερικανική ηγεμονία είναι έγκυρες και σημαντικές.

Υπάρχουν όμως και μια σειρά από άλλα ανοιχτά ζητήματα και ερωτήματα, τα οποία παραμένουν στο περιθώριο και αφορούν εντέλει το πολιτικό πρόσημο και τις συνέπειες της «στρατηγικής αυτονομίας». Για παράδειγμα, έχει επισημανθεί ότι, σε μια σειρά από πεδία, το δόγμα της «στρατηγικής αυτονομίας» υπηρετείται κοντόφθαλμα και επ' ωφελεία συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων, π.χ. στο πλαίσιο μιας κλιματικής πολιτικής που καταλήγει να έχει στοιχεία προστατευτισμού³ ή μιας μεταναστευτικής πολιτικής στη λογική «Ευρώπη-φρούριο»⁴. Κρατώντας αυτό το νήμα σκέψης, θα μπορούσε κανείς να επισημάνει τον κίνδυνο μια –υπό προϋποθέσεις θετική – στροφή της ΕΕ σε μια περισσότερο «μαζεμένη» και πραγματιστική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας να συντελέσει, μέσω της επιτελεστικότητάς της και των αντιδράσεων που θα προκαλέσει, στην εμπέδωση μιας παγκόσμιας σκληνής ολοένα και περισσότερο χωρισμένης σε ανταγωνιστικά μπλοκ. Η ίδια η υπερβολική έμφαση στη «γεωπολιτική» μπορεί να έχει τέτοιο αποτέλεσμα, όπως και η παραφθορά της «αυτονομίας» στην ιδιοτελή διαφύλαξη των κεκτημένων ή στις φενάκες της αυτάρκειας και της περικλείστης «άσσης».

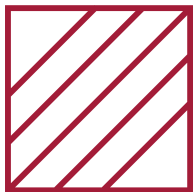
Συναφώς, είναι εξαιρετικά περιθωριακή σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ακόμα και μεταξύ των προοδευτικών δυνάμεων, η ιδέα ότι εντέλει η εξασφάλιση της ασφάλειας απαιτεί σημαντική ανακατανομή οικονομικής και πολιτικής ισχύος σε διεθνικό επίπεδο, προς όφελος των χωρών και περιοχών που αντιμετωπίζουν εντονότερα τη φτώχεια και την κλιματική αλλαγή, μεταξύ άλλων κινδύνων.

---

³ R. Youngs, "The EU's Indirect and Defensive Approach to Climate Security", Carnegie Europe, 12 Ιουλίου 2021.

⁴ T. Pietz, "EU Crisis Management: Back to the Future", *Internationale Politik Quarterly*, 3 Ιουλίου 2021.

Η ανίσχυρη οργή της ΕΕ, τα ρωσικά παιχνίδια και η πολωνική εξαίρεση

Βαγγέλης Δ. Μαρινάκης,
Πολιτικός Επιστήμονας, MSc Δημόσιες Πολιτικές,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Μπορεί μια αλεπού να νικήσει έναν λύκο; Στο –εκ πρώτης όψεως άσχετο με τα ενεργειακά ζητήματα– δίλημμα κλήθηκε να απαντήσει ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντίμιρ Πούτιν στο πρόσφατο συνέδριο της «Λέσχης Βαλντάι» στο Σότσι της Ρωσίας.

Αναφερόμενος ειδικότερα στην αρνητική στάση που η Ευρωπαϊκή Ένωση επιφυλάσσει απέναντι στη ρωσική προσφορά για μακροπρόθεσμα συμβόλαια παροχής υδρογονοποιημένου φυσικού αερίου, ο 67χρονος ηγέτης δεν δίστασε να παρομοιάσει την Ένωση με κακότυχο λύκο που αιχμαλωτίζεται χάρη στην πονηριά μιας αλεπούς, για να προσθέσει, όλο νόημα, πως είναι διατεθειμένος να προμηθεύσει τα κράτη-μέλη της με όσο αέριο χρειάζονται, αρκεί αυτά να δρομολογήσουν το ταχύτερο τη χορήγηση άδειας στον αγωγό North Stream 2 (ακριβέστερα στους δύο παράλληλους αγωγούς του), ο οποίος συνδέει Ρωσία και Γερμανία μέσω Βαλτικής Θάλασσας.

Θα περίμενε κανείς μια τέτοια πρόταση –κινούμενη κατά μήκος της λεπτής γραμμής που χωρίζει την ειρωνεία από τον εκβιασμό– να μη μείνει αναπάντητη, πρωτίστως από τη θεσμική ηγεσία της ΕΕ και δευτερευόντως από τα κράτη-μέλη της. Κι όμως, η απάντηση των Βρυξελλών στα υπονοούμενα της Μόσχας υπήρξε, ως είθισται, καθυστερημένη και υπολειπόμενη συντονισμού, τεμαχισμένη ανάμεσα στα επιμέρους συμφέροντα των κρατών.

Από τη μια πλευρά, σε μια χαλαρή –πλην παράδοξη σε αυτή τη συγκυρία– σύμπλευση των ευρωπαϊκών θεσμών με την Πολωνία, η τελευταία έσπευσε να αιτηθεί τη διεξαγωγή έρευνας με αντικείμενο τη χειραγώγηση της αγοράς από την κρατικά ελεγχόμενη Gazprom, όσο ο Ύπατος Εκπρόσωπος της ΕΕ για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής Ζοζέπ Μπορέλ παραδεχόταν πως η σοβούσα ενεργειακή κρίση «έχει βαθιές γεωπολιτικές ρίζες» και η επικεφαλής της Κομισιόν Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν διαπίστωνε, με σκωπτική διάθεση, πως, παρότι η Gazprom τιμά τα συμβόλαιά της, δεν ανταποκρίθηκε στην αυξημένη ζήτηση, όπως συνήθιζε τα προηγούμενα χρόνια.

ΕΝΑ

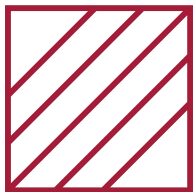
Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

Στον αντίποδα, οι συνήθειες ύποπτοι των «27» δεν έχουν πρόβλημα να καταστήσουν σαφές πως δεν αποτελούν μέρος του προβλήματος, με τον απερχόμενο πρωθυπουργό της Τσεχίας Αντρέι Μπάμπις να παροτρύνει, στο πλαίσιο της τελευταίας συνεδρίασης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, τους υπόλοιπους ηγέτες να ακολουθήσουν το παράδειγμα της προσφάτως υπογράψασας 15ετής συμβόλαιο παροχής ρωσικού φυσικού αερίου Ουγγαρίας, καλώντας τους παράλληλα να ξεχάσουν την ιδέα της ενεργειακής απεξάρτησης από τη Μόσχα. Των απρόθυμων της Κεντρικής Ευρώπης είχε προηγηθεί εξάλλου (κατά διόλου περίεργο τρόπο) η παρέμβαση της απερχόμενης Γερμανίδας Καγκελαρίου Άνγκελας Μέρκελ, η οποία προειδοποίησε για λήψη λανθασμένων μέτρων και βιαστική επίρριψη ευθυνών στη Ρωσία, τονίζοντας ότι «είχαμε συνηθίσει πρόσφατα σε πολύ χαμηλές τιμές φυσικού αερίου».

Και είναι αυτή ακριβώς η συζήτηση περί τιμών που δημιούργησε μια ακόμη ομαδοποίηση εντός της ΕΕ, όταν εννέα κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, απέρριψαν τη γαλλοϊσπανική πρόταση για αποσύνδεση των τιμών της ηλεκτρικής ενέργειας από την αγορά φυσικού αερίου, θεωρώντας άδικη για τους καταναλωτές τη διαφορά μεταξύ των τιμών που πρέπει να πληρώσουν και το «εξαιρετικά χαμηλό κόστος» της πυρηνικής ενέργειας και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Πρόκειται για μια άρνηση όχι και τόσο αθώα, θα αναλογιζόταν κάποιος κακόπιστος, σκεπτόμενος πως, τη στιγμή που η ενεργειακή κρίση είχε αρχίσει να πλήττει τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, 26 εταιρείες –οι μισές εκ των οποίων γερμανικές–, μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης Διαχειριστών Δικτύων Μεταφοράς Φυσικού Αερίου (ENTSOG), είδαν τα κέρδη τους να μεγαθύνονται το πρώτο εξάμηνο του 2021.

Στο μεταξύ παραμένει ερώτημα αν η Ρωσία (ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, η Gazprom), η οποία παρέχει στην Ευρώπη το 35% περίπου όλου του αερίου της και είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής της, δύναται να επηρεάσει ουσιαστικά την κατάσταση στην αγορά της ΕΕ, καθώς εκτιμάται πως ο συνολικός όγκος παραγωγής φυσικού αερίου της εταιρίας έχει μειωθεί περί το 20% τα τελευταία δέκα χρόνια. Και παρά τις διαβεβαιώσεις του επικεφαλής του ρωσικού ενεργειακού κολοσσού Αλεξέι Μίλερ πως η παροχή φυσικού αερίου στις ευρωπαϊκές αποθήκες θα αρχίσει όταν θα έχει ολοκληρωθεί η πλήρωση των εγχώριων εγκαταστάσεων, ενεργειακοί αναλυτές αμφισβητούν ότι η εταιρεία μπορεί εγκαίρως να καλύψει το έλλειμμα στην Ευρώπη μεμονωμένα. Αληθεύει, επίσης, πως η αύξηση των τιμών συνιστά φαινόμενο σχετιζόμενο και με την παγκοσμιοποιημένη φύση του προϊόντος, η δραστική αύξηση της ζήτησης του οποίου σε ένα μέρος

της υφηλίου –στην Ασία, και ιδιαίτερα στην Κίνα εν προκειμένω– μειώνει την προσφορά σε άλλες περιοχές.

Επιστρέφοντας στα της ΕΕ, το γεγονός ότι της διαβεβαίωσης Μίλερ προηγήθηκε ανακοίνωση της Επιτρόπου Ενέργειας, που έθετε στο στόχαστρο –εμμέσως πλην σαφώς– την Gazprom, κατόπιν του προαναφερθέντος αιτήματος της Βαρσοβίας, έρχεται σε ζωνή αντίθεση με την αγωγή του Ευρωκοινοβουλίου κατά της Κομισιόν για την αποτυχία της να χρησιμοποιήσει τον μηχανισμό κυρώσεων κατά κρατών-μελών που παραβιάζουν τους κανόνες. Αποτελεί δε η παραπάνω αλληλουχία γεγονότων ένα ακόμη τεκμήριο αφενός της εξασθένησης του γαλλογερμανικού άξονα και αφετέρου της θλιβερής υπενθύμισης πως οι θεσμοί της Ένωσης ακολουθούν δυο μέτρα και δυο σταθμά απέναντι στα κράτη που την αμφισβητούν, με την οικονομική παράμετρο να υπερέχει της αξιακής.

Πώς θα μπορούσε άραγε να περιγραφεί η συνθήκη σύμφωνα με την οποία το πλέον αντιτιθέμενο στο ευρωπαϊκό θεσμικό κεκτημένο κράτος-μέλος μπορεί να ορίσει τις εξελίξεις; Υλικό για σεμινάριο διακυβερνητικής παραφροσύνης, σενάριο πολιτικής σάτιρας ή απλά πολωνική εξαίρεση; Θα μπορούσε να ήταν και φάρσα, αν δεν είχε προηγηθεί η ελληνική τραγωδία...

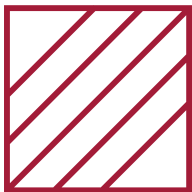
ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Η οφθαλμαπάτη του Polexit και το συνταγματικό πρόβλημα της ΕΕ

Γιάννης Γούναρης,
Δικηγόρος, LL.M London School of Economics,
Διδάκτωρ Νομικής ΕΚΠΑ

Αν πιστέψει κανείς κάποιες αναλύσεις σχετικά με την κρίση στις σχέσεις Πολωνίας – ΕΕ, ένα φάντασμα πλανάται πάνω από την Ευρώπη: το φάντασμα του Polexit. Η υποβόσκουσα εδώ και μήνες διαμάχη σχετικά με το κράτος δικαίου και την υπεροχή του δικαίου της ΕΕ έναντι του εθνικού δικαίου κλιμακώθηκε απότομα με τη δημοσίευση της αναμενόμενης σχετικής απόφασης του Πολωνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Συνοπτικά, το δικαστήριο –αποτελούμενο εν πολλοίς από δικαστές εκλεκτούς της δεξιάς κυβέρνησης της Πολωνίας, που φέρονται να διορίστηκαν κατά παράβαση του ίδιου του πολωνικού Συντάγματος– έκρινε στις αρχές Οκτωβρίου ότι το Σύνταγμα της χώρας υπερισχύει ορισμένων νόμων της ΕΕ και ότι η απόπειρα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παρέμβει στο πολωνικό δικαιοδοτικό σύστημα παραβιάζει την αρχή του κράτους δικαίου, την αρχή της υπεροχής του πολωνικού Συντάγματος, καθώς και την αρχή της διατήρησης της κρατικής κυριαρχίας εντός της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ειδικότερα, το δικαστήριο έκρινε ότι τέσσερις κρίσιμες διατάξεις της Συνθήκης της ΕΕ έρχονται σε σύγκρουση με το πολωνικό Σύνταγμα και δεν πρέπει να υπερισχύουν αυτού: το άρθρο 1, με βάση το οποίο οι χώρες της ΕΕ συμφωνούν να ιδρύσουν την ΕΕ, ως «ένα νέο στάδιο στη διαδικασία δημιουργίας μιας ολοένα στενότερης ένωσης μεταξύ των λαών της Ευρώπης», το άρθρο 2, που περιέχει τις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης για το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες, το άρθρο 4, που θεσπίζει την αρχή της «ειλικρινούς συνεργασίας» ανάμεσα στα κράτη-μέλη και την ΕΕ, και το άρθρο 19 σχετικά με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο «μεριμνά για την τήρηση του νόμου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών».

Στην κρίση του αυτή το πολωνικό δικαστήριο προχώρησε, κατόπιν σχετικής υποβολής ερωτήματος του πρωθυπουργού της χώρας Ματέους Μοραβιέτσκι σχετικά με το εάν το Δικαστήριο της ΕΕ υπερέβη τις αρμοδιότητές του, βάσει των Ευρωπαϊκών Συνθηκών, στις αποφάσεις που εξέδωσε σχετικά με το πολωνικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Σε αυτές τις αποφάσεις το ΔΕΕ ήταν σαφώς αντίθετο, μεταξύ άλλων, στη δημιουργία ενός νέου οργάνου εντός του ανώτατου δικαστηρίου της Πολωνίας με αποστολή την άσκηση πειθαρχικού ελέγχου στους δικαστές, έχοντας αποφανθεί ότι οι «μεταρρυθμίσεις» της πολωνικής δικαιοσύνης που προώθησε η κυβέρνηση δυνητικά υπονομεύουν τις αρχές του αμετάκλητου των δικαστών και της δικαστικής ανεξαρτησίας, που συνιστούν θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου και κοινές αξίες της έννομης τάξης της ΕΕ, στο μέτρο που στοχεύουν να θέσουν τα δικαστήρια υπό αυστηρότερο πολιτικό έλεγχο. Η κυβέρνηση, από την πλευρά της, υποστηρίζει ότι οι αλλαγές χρειάζονται «για να ξεριζωθούν τα υπολείμματα της κομμουνιστικής επιρροής στα δικαστήρια». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι η εν λόγω απόφαση του (διορισμένου) Συνταγματικού Δικαστηρίου ουσιαστικά ελήφθη κατά παραγγελία της κυβέρνησης, προκειμένου να αποκλείσει τέτοιες αποφάσεις από το δικαστήριο του Λουξεμβούργου στο μέλλον.

Η αντίδραση των Βρυξελλών ήταν η αναμενόμενη: ένας ορυμαγδός δηλώσεων καταδίκης, από τον οποίο δεν έλειψαν και οι απειλές. Για κάποιους, η απόφαση του Δικαστηρίου της Βαρσοβίας δεν ήταν τίποτε λιγότερο από το πρώτο βήμα της χώρας προς την έξοδο από την ΕΕ ή έστω προς την αναστολή του δικαιώματος ψήφου στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, μια εξέλιξη που ενδεχομένως κάποιοι στις Βρυξέλλες θα έβλεπαν με καλό μάτι, δεδομένου ότι «η Πολωνία καταφανώς δεν μοιράζεται τις κοινές ευρωπαϊκές μας αξίες», πλην όμως αναμφίβολα θα οδηγούσε τα πράγματα στα άκρα, ακόμη κι αν ήταν ρεαλιστική ως ενδεχόμενο – που δεν είναι. Για άλλους, η Πολωνία κινδυνεύει με ένα υβριδικό Polexit νομικής φύσεως, δηλαδή να βρεθεί σε ένα νομικό limbo, όπου το δικαιοδοτικό σύστημα της χώρας θα βρισκόταν σε μια ιδιότυπη «καραντίνα» από το ευρωπαϊκό σύστημα δικαστικής συνεργασίας, λόγου χάρη δια της μη αναγνώρισης των αποφάσεων των πολωνικών δικαστηρίων ή των πολωνικών ενταλμάτων στην υπόλοιπη ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έσπευσε να δηλώσει *urbi et orbi* ότι θα ασκούσε όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της για να προασπίσει την ακεραιότητα και την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου σε όλα τα κράτη-μέλη, ευρισκόμενη υπό την πολιτική πίεση κάποιων που ζητούν την

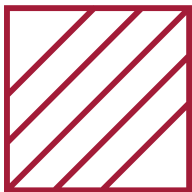
ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

«παραδειγματική τιμωρία» της Πολωνίας – μια φρασεολογία που δεν είναι δυστυχώς άγνωστη σε εμάς τους Έλληνες, έστω και για διαφορετικούς λόγους. Πράγματι, η Επιτροπή διαθέτει αρκετά μέσα πίεσης, το σημαντικότερο εκ των οποίων είναι, πρακτικά, η καθυστέρηση στην έγκριση των κονδυλίων του Ταμείου Ανάκαμψης προς την Πολωνία (συνολικά 36 δισεκατομμύρια ευρώ σε επιδοτήσεις και χαμηλότοκα δάνεια).

Από την πλευρά του, το Δικαστήριο της ΕΕ προχώρησε άμεσα στην επιβολή ημερήσιου προστίμου ύψους ενός εκατομμυρίου ευρώ, λόγω της μη συμμόρφωσης της Πολωνίας στην προσωρινή διαταγή για αναστολή λειτουργίας του διαβόητου σώματος άσκησης πειθαρχικού ελέγχου των Πολωνών δικαστών, μέχρι το ίδιο να αποφανθεί οριστικά επί της νομιμότητάς του –πρόκειται για το μεγαλύτερο σε ύψος πρόστιμο στην ιστορία του δικαστηρίου. Η άλλη πλευρά δεν υπολείπεται σε ρητορική έξαρση, με τον Πολωνό πρωθυπουργό να διακηρύττει ότι δεν θα υποκύψει στον «εκβιασμό των Βρυξελλών και στην επικίνδυνη προσπάθειά τους να ελέγξουν τα κράτη-μέλη» και να καλεί την ΕΕ «να μην προκαλέσει τον Γ· Παγκόσμιο Πόλεμο», έχοντας σε αυτόν τον «ανένδοτο αγώνα» την υποστήριξη του έτερου συνήθους υπόπτου, Βίκτορ Όρμπαν. Μέσα σε όλα αυτά και ενώ χιλιάδες Πολωνοί πολίτες διαδηλώνουν κατά της κυβέρνησης και των επικίνδυνων μεθοδεύσεων της, έκανε την επανεμφάνιση του ο Ντόναλντ Τραμπ, με την αποστολή «να συσπειρώσει την πολωνική αντιπολίτευση και να εγγυηθεί την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας».

Σε ένα πιο σοβαρό επίπεδο, και πέρα από τις ρητορικές βολές εκατέρωθεν, είναι κοινό μυστικό, τόσο στις Βρυξέλλες όσο και στη Βαρσοβία, ότι καμία πλευρά δεν έχει ούτε τα πολεμοφόδια, ούτε τη διάθεση, ούτε το συμφέρον να κρατήσει σε βάθος χρόνου ανοιχτή μια διαμάχη που μπορεί, αθέλητα και από τις δύο πλευρές, να φύγει εκτός ελέγχου. Από την πλευρά της ΕΕ, ναι μεν υπάρχουν τα μέσα πίεσης που μπορεί να χρησιμοποιήσει – ιδίως η ενεργοποίηση της κύρωσης παρακράτησης κονδυλίων των Ταμείων Συνοχής, με βάση τον προσφάτως αποφασισθέντα μηχανισμό ελέγχου τήρησης του κράτους δικαίου–, πλην όμως αυτά υπόκεινται σε διαδικασίες που και χρονοβόρες είναι και φθορά θα προκαλέσουν σε ένα ευρωπαϊκό οικοδόμημα που ήδη δεν είναι στην καλύτερη κατάσταση από άποψη δομικής σταθερότητας. Κανείς δεν επιθυμεί μια ευθεία σύγκρουση με μια ισχυρή χώρα 40 εκατομμυρίων, ούτε έναν πόλεμο φθοράς που θα διαρκούσε πολλούς μήνες. Από μία άποψη, θα ήταν ίσως προτιμότερο για κάποιους να σκόπευε όντως η Πολωνία να αποχωρήσει από την ΕΕ, όπως έκανε η Βρετανία, κάνοντας έτσι ευκολότερη τη ζωή των υπολοίπων. Πλην όμως, η ίδια η Πολωνία, ακόμα και αυτή η ακραιφνώς ευρωσκεπτικιστική κυβέρνηση,

δηλώνει, σε όλους τους τόνους και με κάθε ευκαιρία, ότι τα σενάρια περί Polexit είναι αστειότητες και ότι οι Πολωνοί δεν σκοπεύουν να πάνε πουθενά (άλλωστε, η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού είναι υπέρ της συμμετοχής στην ΕΕ), αλλά προτίθενται να παραμείνουν εντός της λέσχης και να συνεχίσουν να διεκδικούν τη δική τους εκδοχή περί του τι συνεπάγεται η ιδιότητα του μέλους της ΕΕ και πού μπαίνουν τα όρια μεταξύ του εθνικού και του υπερεθνικού χαρακτήρα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξάλλου, ούτε η Πολωνία έχει συμφέρον στη διατήρηση μια πολύ δύσκολης για την ίδια κατάστασης, όπου θα θεωρείται κάτι σαν κράτος-παρίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Γι' αυτούς τους λόγους –και τουλάχιστον μέχρι να αλλάξει η κυβέρνηση στη Βαρσοβία, εάν βέβαια θέλει κανείς να ποντάρει στην πολιτική εμβέλεια του κ. Τουσκ για κάτι τέτοιο– η εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης φαντάζει μονόδρομος. Η πρώτη κίνηση προς αυτήν την κατεύθυνση έγινε ήδη από την Επιτροπή, η οποία πρότεινε στην Πολωνία ένα σχέδιο τριών σημείων, ώστε να αποδεσμευτεί η πρώτη δόση των κονδυλίων του Ταμείου Ανάκαμψης: πρώτον, κατάργηση του οργάνου άσκησης πειθαρχικού ελέγχου που κρίθηκε παράνομο από το ΔΕΕ, δεύτερον, αναθεώρηση του όλου μηχανισμού άσκησης πειθαρχικού ελέγχου στους δικαστές και, τρίτον, έναρξη της διαδικασίας για την επαναφορά όσων δικαστών ήδη απαλλάχτηκαν από τα καθήκοντά τους. Ο πρώτος όρος φαίνεται να είναι αποδεκτός από την πολωνική πλευρά, η οποία έχει ήδη δηλώσει ότι προτίθεται να καταργήσει το εν λόγω σώμα άσκησης πειθαρχικού ελέγχου μέσα στους επόμενους μήνες. Οι άλλοι δύο είναι προφανώς πιο δύσκολοι πολιτικά για την κυβέρνηση του δεξιού κόμματος PiS (που μεταφράζεται, αρκετά ειρωνικά, σε «Νόμος και Δικαιοσύνη»). Πλην όμως, το περίγραμμα ενός κλασικού ευρωπαϊκού συμβιβασμού αρχίζει ήδη να περιγράφεται.

Η κρίση με την Πολωνία θα διευθετηθεί, πλην εξαιρετικού απροόπτου. Αυτό που θα αποδειχθεί πολύ δυσκολότερο είναι η αντιμετώπιση των πολύ σοβαρότερων προβλημάτων που βρίσκονται πίσω από αυτή τη διαμάχη και δεν πρόκειται να φύγουν ως διά μαγείας όταν βρεθεί η χρυσή τομή με τη Βαρσοβία, διότι δεν έχουν να κάνουν με την Πολωνία, αλλά με την ίδια τη φύση και τη δομή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Προβλήματα που ανέκαθεν υπήρχαν, παρέμεναν ωστόσο καλυμμένα στις εποχές που το ευρωπαϊκό καράβι έπλεε σε πελάγη νηνεμίας και οικονομικής ευωχίας. Στην εποχή της μόνιμης και πολυδιάστατης ευρωπαϊκής κρίσης, έχουν επανέλθει στην επιφάνεια πολύ δυναμικά. Δηλαδή, η αμφισβήτηση της αρχής της νομικής υπεροχής του δικαίου της ΕΕ έναντι των εθνικών δικαίων, ιδίως του

ΕΝΑ

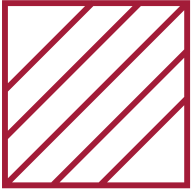
Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

του συνταγματικού, δεν είναι άνευ προηγουμένου, ούτε κήρυξαν οι Πολωνοί δικαστές κάποιους είδους επανάσταση. Αντιθέτως, αποτελεί μέρος μιας μακράς νομικής παράδοσης, που έχει αποκτήσει νέα δυναμική τα τελευταία χρόνια. Πράγματι, μόλις πέρυσι ήταν το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο που κατηγορήθηκε ότι υπονόμει τα θεμέλια της ενωσιακής έννομης τάξης με μια απόφαση που αμφισβήτησε τη νομιμότητα του προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, παρά το γεγονός ότι το τελευταίο είχε κηρυχθεί συμβατό με το δίκαιο της ΕΕ από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σίγουρα, το πολωνικό δικαστήριο προχώρησε πολύ περισσότερο, καθώς οι Γερμανοί δικαστές αμφισβήτησαν τη νομιμότητα ενός συγκεκριμένου προγράμματος της ΕΚΤ για μάλλον τεχνικούς λόγους, ενώ οι Πολωνοί κατέρριψαν ολόκληρες διατάξεις των Συνθηκών της ΕΕ ως ασύμβατες με το Σύνταγμα της χώρας και, ως εκ τούτου, άκυρες. Επιπλέον, το όλο πλαίσιο είναι διαφορετικό, δεδομένου ότι οι Γερμανοί δικαστές δεν έφτασαν στη δική τους κρίση κατόπιν σχετικής παραγγελίας της Καγκελαρίας, ούτε αμφισβητείται η ανεξαρτησία τους –το αντίθετο, κάποιοι θα έλεγαν ότι, αν μη τι άλλο, ήταν εν προκειμένω υπερβολικά «ανεξάρτητοι» από τις βουλές του Βερολίνου.

Ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η γερμανική απόφαση τότε και η πολωνική τώρα αποκαλύπτουν σημαντικές αδυναμίες στην ταυτότητα της ΕΕ ως κοινότητας δικαίου. Η ίδια η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ δεν κατοχυρώθηκε στη Συνθήκη της Ρώμης του 1957, ούτε σε οποιαδήποτε μεταγενέστερη συνθήκη της ΕΕ. Η ατυχής Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος για την Ευρώπη όριζε, πράγματι, ρητώς τη νομική υπεροχή, πλην όμως η σχετική διάταξη, μεταξύ άλλων, απαλείφθηκε από τη Συνθήκη της Λισαβόνας που τη διαδέχθηκε μετά την απόρριψή της. Η απάλειψη αυτή δεν ήταν τυχαία. Έτσι, η αρχή της υπεροχής θεσπίστηκε από το ίδιο το Δικαστήριο της ΕΕ (τότε ΔΕΚ), στην απόφαση-ορόσημο του 1964 Costa εναντίον ENEL, όπως διδάσκεται κάθε φοιτητής της Νομικής. Η μεγάλη επιτυχία της ΕΕ ως κοινότητας δικαίου έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι διαμορφώθηκε μια λειτουργική συναίνεση μεταξύ των διαφόρων εθνικών έννομων τάξεων και της ΕΕ πάνω στην αρχή αυτή για πολλές δεκαετίες μετά το 1964, παρά τη μη ρητή κατοχύρωσή της στις Συνθήκες. Ωστόσο, η εν λόγω συναίνεση απέχει πολύ από το να είναι απόλυτη και, σε κάθε περίπτωση, βρίσκεται διαρκώς υπό την αίρεση της κυρίαρχης βούλησης των ίδιων των κρατών-μελών, που παραμένουν «κύριοι των Συνθηκών». Για παράδειγμα, η εκδοχή της αρχής της υπεροχής που διατυπώθηκε από το ΔΕΚ το 1964 δεν αμφισβητήθηκε από το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο για πρώτη φορά το 2020, αλλά σε μια σειρά υποθέσεων που χρονολογούνται από το

1974. Αυτό που κάνει η γερμανική απόφαση του Μαΐου του 2020 είναι να διευκρινίζει ότι η νομοθεσία της ΕΕ δεν μπορεί να ακυρώσει το γερμανικό Σύνταγμα, όσο κι αν το Δικαστήριο της ΕΕ επιμένει ότι μπορεί.

Ούτε είναι μόνο οι Γερμανοί (και οι Πολωνοί) που αμφισβητούν την άνευ όρων υπεροχή του δικαίου της ΕΕ. Στη Γαλλία, μια χώρα με έντονη ρεπουμπλικανική παράδοση, οι υποψήφιοι για την Προεδρία όλο και συχνότερα παίρνουν ως αφορμή την απόφαση του πολωνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου για να απευθύνουν κάλεσμα ανάκτησης της «εθνικής κυριαρχίας» του γαλλικού κράτους από τις Βρυξέλλες. Και όχι μόνο οι υποψήφιοι της άκρας Δεξιάς, αλλά και των λεγόμενων συστημικών κομμάτων. Μεταξύ αυτών, η πιο εντυπωσιακή, με διαφορά, είναι η περίπτωση του Μισέλ Μπαρνιέ, ο οποίος διεκδικεί τη θέση του υποψήφιου προέδρου με την παράταξη της γαλλικής (γκολικής) Δεξιάς. Ο βετεράνος Ευρωπαίος πολιτικός, ο άνθρωπος που διαπραγματεύτηκε σκληρά με τους Βρετανούς το Brexit για λογαριασμό της ΕΕ, ζήτησε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος (!) πάνω στο ζήτημα της μετανάστευσης, με στόχο να ανακτήσει η Γαλλία τη «νομική της κυριαρχία» και να πάψει να υπόκειται στις αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (που δεν είναι πάντως όργανο της ΕΕ, αλλά του Συμβουλίου της Ευρώπης). Από την άλλη, ο Μπαρνιέ εξέφρασε την έντονη ανησυχία του για την πολωνική δικαστική απόφαση, γεγονός η ειρωνεία του οποίου δεν διέφυγε των αντιπάλων του για το προεδρικό χρίσμα.

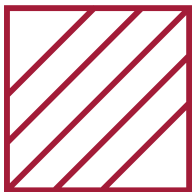
Έπειτα από όλα αυτά, δικαίως αναρωτιέται κανείς εάν οι θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης της ΕΕ είναι τόσο καλά εδραιωμένες όσο συνήθως υποστηρίζεται. Το Polexit είναι μια οφθαλμαπάτη, ένα πυροτέχνημα για τη δημιουργία εντυπώσεων. Κανένα κράτος δεν μπορεί να εγκαταλείψει την ΕΕ «κατά λάθος», και το να φαντάζεται κανείς ότι οποιαδήποτε πολωνική κυβέρνηση θα είχε λαϊκή εντολή για ένα τόσο ριζοσπαστικό βήμα απλά δεν είναι σοβαρό. Ομοίως, δεν υπάρχει νομική βάση για την απομάκρυνση ενός μέλους από την ΕΕ χωρίς τη θέλησή του, αλλά ούτε ίχνος πολιτικής διάθεσης για κάτι τέτοιο στην περίπτωση της Πολωνίας. Κανείς δεν μπορεί να σκεφτεί σοβαρά ότι η Γερμανία θα επιδίωκε ή θα συναινούσε στην εκδίωξη της Πολωνίας, για παράδειγμα. Και δεν προκαλεί καμία έκπληξη το ότι η Α. Μέρκελ υποστηρίζει το διάλογο και όχι την αντιπαράθεση. Το αληθινό ερώτημα δεν είναι αυτό, αλλά το εάν είναι δικαίωμα των Γερμανών, των Γάλλων, των Ελλήνων ή της Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν να διδάξουν στους Πολωνούς τι εστί δημοκρατία και κράτος δικαίου. Δεν είναι, άραγε,

ΕΝΑ**Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών**

αλήθεια ότι η υπεράσπιση των θεμελιωδών αυτών αρχών σε κάθε ευρωπαϊκό κράτος είναι πρώτα και κύρια καθήκον και προνόμιο των ίδιων των λαών τους; Για το ποιόν, την ιδεολογία και τις μεθοδεύσεις της πολωνικής κυβέρνησης δεν υπάρχει καμία αυταπάτη. Ωστόσο, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση παραμένει μια δυναμική και εξελισσόμενη πολιτική διαδικασία που, σε αυτήν την ιστορική της φάση, δεν κινείται προς την κατεύθυνση μιας πλήρως αναπτυγμένης ομοσπονδίας, αλλά προς εκείνη μιας κοινότητας κυρίαρχων εθνικών κρατών που συνυπάρχουν εντός ενός κοινού αξιακού και ρυθμιστικού πλαισίου συνεννόησης και συνεργασίας για το κοινό τους όφελος. Το σχήμα και το μέλλον αυτού του πλαισίου αποφασίζονται από τα κράτη-μέλη που το συναποτελούν, και αυτό περιλαμβάνει την Πολωνία, όσο προβληματικές κι αν είναι οι θέσεις της και η πολιτική ατζέντα που εκπροσωπεί το κόμμα που την κυβερνά αυτή τη στιγμή.

Απόδοση ευθυνών και αποκατάσταση της σταθερότητας στο Λίβανο: αδιέξοδο;

Ειρήνη Γιαννοπούλου,
Πολιτική επιστήμονας, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Διεθνών
Σχέσεων ΕΚΠΑ

Το μικρής εδαφικής επικράτειας κράτος του Λιβάνου στην Ανατολική Μεσόγειο έχει αδιαμφισβήτητα δοκιμαστεί από πλήθος αλληπάλληλων κρίσεων τις περασμένες δεκαετίες. Τα αίτια και η εξέλιξη των κρίσεων αυτών δεν δύναται να γίνουν αντιληπτά δίχως αναφορά στην περίοδο της γαλλικής αποικιοποίησης των τότε ενιαίων Συρίας και Λιβάνου, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και στις εσωτερικές και περιφερειακές συνέπειες της αποαποικιοποίησης⁵ και διάσπασης των περιοχών κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επέτρεψε στις νικήτριες δυνάμεις της Βρετανίας και της Γαλλίας να φέρουν υπό τον έλεγχό τους τα πρώην εδάφη της, κατ' εντολή της Κοινωνίας των Εθνών, διαμοιράζοντας την περιοχή με τρόπο που εξυπηρετούσε το δικό τους εθνικό συμφέρον, δίχως να ληφθούν υπόψη οι εθνοτικές, θρησκευτικές και ευρύτερα κοινωνικές διαιρέσεις μεταξύ των πληθυσμών. Συνέπειες των πολιτικών αυτών μετά την ανεξαρτητοποίηση ήταν η όξυνση των εσωτερικών διαφορών, η παγίωση του κοινωνικού κατακερματισμού και η διαιώνιση μιας αντιπαλότητας μεταξύ πλήθους πόλων, που ξεπερνούσε τα κρατικά σύνορα και η οποία σταδιακά θα παρείσφρεε και στο θεσμικό και πολιτειακό κενό που είχε αφήσει η αποχώρηση των αποικιοκρατικών ή εγγυητριών δυνάμεων.

Ο Λίβανος είναι μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις για την κατανόηση των παραπάνω. Βασική επιδίωξη των Γάλλων ήταν η διοίκηση της πολυεθνοτικής και πολυθρησκευτικής αυτής περιοχής με επικεφαλής τους Μαρωνίτες χριστιανούς. Η ίδια λογική ακολουθήθηκε και κατά την αποχώρηση των Γάλλων, όταν κατά το διαχωρισμό της Συρίας και του

---

³ Kassem Ali, "Colonialism and Imperialism: The case of Lebanon", *London School of Economics*, April 2018 [<https://blogs.lse.ac.uk/mec/2018/04/05/colonialism-and-imperialism-the-case-of-lebanon/>]

ΕΝΑ

Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

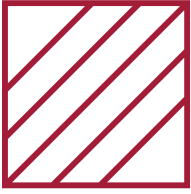
Λιβάνου δόθηκε στους Μαρωνίτες η εδαφική επικράτεια στην οποία ήταν η πλειοψηφία. Το γεγονός αυτό επέτρεπε στη Γαλλία να έχει έναν ισχυρό πόλο συνεννόησης, ούτως ώστε να συνεχίσει να διατηρεί ισχυρούς δεσμούς με τον Λίβανο, κι έτσι να επιδιώκει τα εκεί συμφέροντά της, αλλά και για να λειτουργεί ως ανάχωμα στον ολοένα αναπτυσσόμενο αραβικό εθνικισμό, εκφραζόμενο κυρίως από το κίνημα του Παναραβισμού⁶. Σήμερα οι Μαρωνίτες χριστιανοί αποτελούν το 33,7% του συνολικού πληθυσμού, ενώ οι Σηίτες το 30%, όπως και οι Σουνίτες. Μάλιστα, η θρησκευτική πολλαπλότητα του Λιβάνου αναγνωρίζεται και συνταγματικά και αποτυπώνεται στην πολιτειακή οργάνωση, όπου πάντοτε ο Πρόεδρος και Αρχηγός του Κράτους είναι Μαρωνίτης χριστιανός, ο Πρωθυπουργός και Αρχηγός της Κυβέρνησης είναι Σουνίτης μουσουλμάνος και ο Πρόεδρος του Κοινοβουλίου Σηίτης μουσουλμάνος. Στόχος της σύστασης αυτής είναι η επαρκής αντιπροσώπευση όλων των θρησκευτικών κοινοτήτων της χώρας, η ενίσχυση της μεταξύ τους συνεργασίας σε πολιτειακό επίπεδο και η αποτροπή των μεταξύ τους συγκρούσεων. Επειδή όμως ο Λίβανος δοκιμάζεται διαρκώς από εσωτερικές διαμάχες, τίθεται ζήτημα για το αν τελικά η πολιτική αυτή συγκρότηση, αντί να αμβλύνει το σεκταρισμό, παγιώνει και θεσμοποιεί τις διαιρέσεις, εγκαθιδρύοντας την επικράτηση των εκάστοτε θρησκευτικών κοινοτήτων και των ελίτ τους σε συγκεκριμένες περιφέρειες εντός της χώρας, κατακερματίζοντάς την περισσότερο και παράγοντας ολοένα και πιο αντικρουόμενα συμφέροντα, τα οποία επιτρέπουν και τη διείσδυση περιφερειακών, κρατικών και μη, δρώντων στα εσωτερικά πράγματα του Λιβάνου.

Συνοπτικά⁷, μετά το τέλος του Β' ΠΠ και την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτού και του αραβικού εθνικισμού οδήγησε την ευρύτερη περιοχή σε αλληπάλληλες διενέξεις, των οποίων οι συνέπειες διαχέονταν σε όλες τις χώρες και τροφοδοτούσαν νέες συγκρούσεις. Στον Λίβανο ο πρώτος καταστροφικός εμφύλιος ξέσπασε το 1975 μεταξύ των οργανώσεων και των ελίτ των Μαρωνιτών χριστιανών και των μουσουλμανικών –κυρίως λαϊκών/κοσμικών με αριστερές αντιλήψεις– οργανώσεων, φίλα προσκείμενων στον αραβικό εθνικισμό, και διήρκεσε δεκαπέντε χρόνια. Κρίσιμη ήταν και η συμμετοχή της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, η οποία αντιστεκόταν στον ισραηλινό επεκτατισμό, ορμώμενη από λιβανέζικα εδάφη. Στον πόλεμο ενεπλάκησαν και η Συρία και το Ισραήλ,

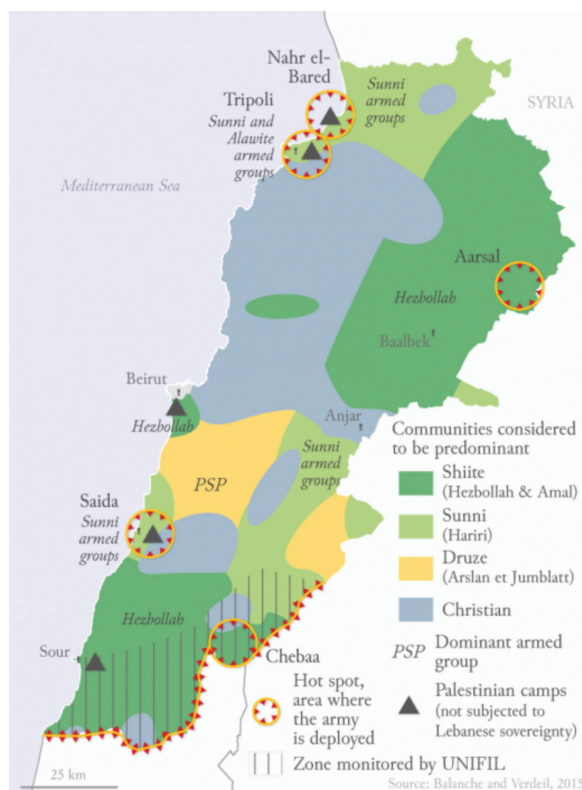
---

⁶Κίνημα για την αραβική ενότητα, που στηριζόταν στον αραβικό εθνικισμό, δηλαδή την πεποίθηση πως όλοι οι αραβόφωνοι πληθυσμοί πρέπει να συσπειρωθούν υπό ένα ενιαίο και ανεξάρτητο κράτος. Εκδηλώθηκε στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής ήδη από το 19ο αιώνα.

⁷Best A., Hanhimaki J., Maiolo J., Schulze K., *International History of the 21st Century and Beyond*, New York, Routledge, 2015, σ. 467-497

υποστηρίζοντας τα χριστιανικά στρατεύματα, με βασικό το Λιβανέζικο Μέτωπο. Το 1982, εν μέσω εμφυλίου, το Ισραήλ εισέβαλε στον Λίβανο με στόχο τη διασφάλιση της ηγεμονίας του στην ευρύτερη περιοχή. Τα ισραηλινά στρατεύματα αποχώρησαν επίσημα από τον Λίβανο το 2000, ενώ ακόμη μια μικρή λωρίδα γης στα νότια σύνορα της χώρας, που την κυριότητά της την έχει το Ισραήλ, είναι διαφιλονικούμενη. Η αποχώρηση των συριακών στρατευμάτων από τα λιβανέζικα εδάφη έγινε το 2005. Στο πλαίσιο των ανταγωνισμών αυτών και των διαρκών ξένων επεμβάσεων στον Λίβανο, εμφανίστηκε η σηιτική στρατιωτική και πολιτική οργάνωση Χεζμπολάχ. Ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος του Λιβάνου έληξε το 1990, ενώ η διένεξη μεταξύ της Χεζμπολάχ και των ισραηλινών δυνάμεων ξεκίνησε το 2006, με τις επιθέσεις μεταξύ των δύο να συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. Οι δύο αυτοί πόλεμοι ήταν μέρος μιας σειράς συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή, η οποία καλά κρατεί μέχρι και σήμερα, με το Λίβανο να απορροφά τους κραδασμούς των γύρω διενέξεων – πρόσφατο και χαρακτηριστικό παράδειγμα η κρίση στη Συρία – και τον λιβανέζικο λαό να βιώνει τις ολέθριες συνέπειες καθημερινά. Αδιαμφισβήτητη συμβολή στο αίσθημα ανασφάλειας, θυμού και απόγνωσης του λαού του Λιβάνου είχε η σοκαριστική έκρηξη της αποθήκης στο λιμάνι της Βηρυτού το καλοκαίρι του 2020, κατά την οποία σκοτώθηκαν πάνω από διακόσιοι άνθρωποι και τραυματίστηκαν χιλιάδες.

Εικόνα 1: Χάρτης του Λιβάνου, όπου απεικονίζεται η γεωγραφική κατανομή των δρώντων στην ενδοχώρα και στα σύνορα.

Πηγή: Balanche and Verdeil, 2015

ΕΝΑ

Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

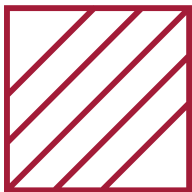
Το κενό εξουσίας και η αδυναμία της πολιτείας να αναλάβει τις ευθύνες της, η ολοένα ενισχυόμενη διαφθορά και έλλειψη ελέγχου και διαφάνειας, η θεσμική αστάθεια, η κυριαρχία των ελίτ και η χάραξη πολιτικής στη βάση των δικών τους ανταγωνισμών, το προβληματικό μοντέλο διακυβέρνησης και η επέμβαση ξένων δρώντων στις εσωτερικές υποθέσεις είναι μόνο κάποια από τα ζητήματα που ανακύπτουν διαρκώς. Σήμερα είναι πιο επίκαιρα από ποτέ. Γίνεται λόγος για πλήρη κατάρρευση του κράτους του Λιβάνου και για σημαντική απώλεια της κυριαρχίας του, καθώς έχει χάσει το μονοπώλιο της βίας και δεν δύναται να ελέγξει τις ανθρώπινες ροές και τις ανεξέλεγκτες ροές όπλων στο εσωτερικό του και έξω από αυτό. Οι σεκταριστικές συγκρούσεις εντός και οι επιθετικές ενέργειες του Ισλαμικού Κράτους και των ισραηλινών δυνάμεων στη γύρω περιοχή είναι μόνο κάποιοι από τους παράγοντες αστάθειας. Να σημειωθεί εδώ πως ο Λίβανος έχει δεχθεί πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες λόγω του συριακού εμφυλίου, τους οποίους είναι αδύνατο να απορροφήσει και να προστατεύσει. Η οικονομία του Λιβάνου είναι καταρρακωμένη. Τα υπέρογκο χρέος, ο συνεχώς αυξανόμενος πληθωρισμός και η κατακόρυφη υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, μεταξύ άλλων, οδήγησαν τη χώρα σε χρεοκοπία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σχεδόν πλήρη έλλειψη τροφίμων, φαρμάκων και ενεργειακών προϊόντων και την άνθηση της μαύρης αγοράς. Εν μέσω πανδημίας, το Σύστημα Υγείας της χώρας υπολειτουργεί και δεν δύναται να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις χωρίς εξωτερική βοήθεια. Παράλληλα, ο Λίβανος ανήκει στις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά διαφθοράς⁸, ενώ τα ονόματα πλήθους μελών της πολιτικής σκηνής και των ελίτ του Λιβάνου αναφέρονται στην προσφάτως δημοσιευμένη έρευνα των Pandora Papers, συμπεριλαμβανομένου του Πρωθυπουργού Najib Mikati, αλλά και του ουδόλως κοινωνικά νομιμοποιημένου επικεφαλής της Τράπεζας του Λιβάνου Riad Salameh⁹.

Η ελλιπής, αναξιόπιστη και επιφανειακή έρευνα για την απόδοση ευθυνών για την περσινή έκρηξη, οι τραγικές οικονομικές συνθήκες και η κρίση εμπιστοσύνης προς τους κρατικούς θεσμούς και τα πολιτικά πρόσωπα οδήγησαν το λαό του Λιβάνου σε διαρκείς διαδηλώσεις. Πρόσφατη αφορμή για τις διαδηλώσεις αυτές ήταν η φορολόγηση της εφαρμογής WhatsApp,

---

⁸Transparency International, Corruption Perceptions Index, Lebanon [<https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>]

⁹Al Jazeera, "Pandora Papers: Lebanon PM Mikati says family wealth legal", 5/10/2021 [<https://www.aljazeera.com/news/2021/10/5/pandora-papers-lebanon-pm-mikati-says-family-wealth-legal>]

ενώ τα αιτήματα των διαδηλωτών σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με την αποκατάσταση της σταθερότητας, την οικονομική ανάκαμψη, τη διεκδίκηση της ασφάλειας και της αξιοπρέπειας, την απόδοση ευθυνών στους ιθύνοντες για την έκρηξη και για τη γενικότερη κατάσταση, την εκκαθάριση της πολιτικής σκηνής από ανεπιθύμητα πρόσωπα, όπως ο καθαιρεθείς πρωθυπουργός Saad Hariri, και την απομάκρυνση των ξένων συμφερόντων. Σε ό,τι αφορά την εξωτερική εμπλοκή, το Ιράν υποστηρίζει με όλα τα μέσα τη σηιτική Χεζμπολάχ, ως ανάχωμα στην αμερικανική και ισραηλινή ηγεμονία, τα γαλλικά λόμπι εξακολουθούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη λιβανέζικη πολιτική, ενώ άλλες ισχυρές δυνάμεις, όπως η Κίνα, οι ΗΠΑ και η Ρωσία, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν το κενό διακυβέρνησης και να εξυπηρετήσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις στον Λίβανο, καθώς μια πλήρης κατάρρευση της χώρας και μαζικές μετακινήσεις προς τα σύνορά της θα αποτελούσαν πρόκληση για εκείνη.

Η πλήρης αδυναμία της πολιτείας στον Λίβανο να αντιμετωπίσει τις αλληπάλληλες κρίσεις στο εσωτερικό και να διαχειριστεί την κατάσταση στο ταραγμένο περιφερειακό περιβάλλον κατέστησε απαραίτητη την αρωγή από τη διεθνή κοινότητα¹⁰. Για την ανάκαμψη της οικονομίας και την αναζωογόνηση των εθνικών ταμείων, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έχει εξουσιοδοτηθεί από το 2018 να ελέγχει τις οικονομικές πολιτικές της χώρας. Ακόμη, έχει συνταχθεί επιτροπή από τα Ηνωμένα Έθνη για τον Λίβανο (UNSCOL), με αποστολή τη διασφάλιση της πολιτικής και θεσμικής σταθερότητας, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κοινά και την αποτροπή του πολιτικού εξτρεισμού. Παράλληλα, έχει ιδρυθεί και η Διεθνής Ομάδα Υποστήριξης για τον Λίβανο¹¹, με μέλη τα Ηνωμένα Έθνη και μονομερείς αποστολές της Κίνας, της Γαλλίας, του Ηνωμένου Βασιλείου, των ΗΠΑ, της Γερμανίας, της Ρωσίας, της Ιταλίας, του Συνδέσμου Αραβικών Κρατών και της ΕΕ. Πρωτοβουλίες στο πλαίσιο των ΗΕ συμβάλλουν στην ενεργειακή τροφοδότηση των νοσοκομείων, ενώ έχουν συναφθεί και συμφωνίες για την οικονομική και ανθρωπιστική βοήθεια του Λιβάνου. Αξιοσημείωτες είναι και οι διάφορες συμφωνίες εκτός αυτού του πλαισίου, όπως εκείνη της Χεζμπολάχ με το Ιράν για τη μεταφορά καυσίμου στον Λίβανο, η οποία δεν εγκρίθηκε από την κυβέρνηση, κι έτσι στη χώρα δεν υποβλήθηκαν κυρώσεις

---

¹⁰ United Nations Security Council, *Monthly Forecast Report*, Lebanon, Οκτώβριος 2021, σ. 25

¹¹ Statement of the International Support Group for Lebanon, 22 September 2021
[https://unscol.unmissions.org/sites/default/files/isg_statement_22_09_21-english.pdf]

ΕΝΑ

Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών

από τις ΗΠΑ¹². Αν αυτό συνέβαινε, οι κυρώσεις αυτές θα προστίθεντο στις ήδη υπάρχουσες αμερικανικές κυρώσεις ως προς μεμονωμένα πρόσωπα της Χεζμπολάχ και κάποιων που σχετίζονταν με αυτά, οι οποίες υποβλήθηκαν από τις ΗΠΑ ως εμπόδιο στους συμμάχους του συριακού καθεστώτος, Ιράν και Ρωσία, αλλά συνέβαλαν ενεργά και στην υποβάθμιση του συνολικού βιοτικού επιπέδου. Τέλος, η πιο πρόσφατη εξέλιξη, της οποίας οι συνέπειες μένει να φανούν, είναι η διπλωματική ένταση μεταξύ των κυβερνήσεων των Μοναρχιών του Κόλλπου και του Λιβάνου, λόγω των εξελίξεων στον πόλεμο της Υεμένης και της χρηματοδότησης των σιιτικών ομάδων των Χούθι από τη Χεζμπολάχ.

Κλείνοντας, η εύθραυστη εθνική κυριαρχία, η κρίση εμπιστοσύνης του λαού προς την πολιτεία, η κατάρρευση της οικονομίας, η υπόσκαψη της αξιοπρέπειας και η αύξηση της αστυνομικής και στρατιωτικής βίας, που οδήγησε στην δολοφονία έξι σιιτών διαδηλωτών τον περασμένο μήνα, εντείνοντας τη δυσαρέσκεια της Χεζμπολάχ, έχουν οδηγήσει τον λιβανέζικο λαό σε απόγνωση και ωθούν τη νέα γενιά σε μαζική μετανάστευση. Η παρουσία των διαδηλωτών στο δρόμο όμως είναι δυναμική και συνεπής, διαμορφώνοντας έτσι μια παρακαταθήκη ελέγχου των αρμοδίων για τη λήψη αποφάσεων και μηδενικής ανοχής στη διαφθορά, την αδιαφάνεια και τα προσωπικά και εξωτερικά συμφέροντα. Ο Λίβανος έχει ανάγκη από τη δημιουργία μηχανισμών λογοδοσίας, απόδοσης ευθυνών και δικαιοσύνης και από ευρύτατη μεταρρύθμιση σε θεσμικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, με στόχο την ανοικοδόμηση της πολιτειακής και κοινωνικής σταθερότητας. Οι συσχετισμοί στο εσωτερικό, οι ανακατατάξεις ισχύος και οι κρίσεις στο εξωτερικό, αλλά και η βαρύτατη συλλογική μνήμη των πολέμων, εμποδίζουν την αποκατάσταση των δύσκολων αυτών ισορροπιών. Μένει να φανεί αν ο ξεσηκωμένος λαός θα καταφέρει να φέρει την αλλαγή και αν νέες πολιτικές φυσιογνωμίες, με τη βοήθεια της διεθνούς κοινότητας, θα οδηγήσουν τον Λίβανο σε μια νέα εποχή ασφάλειας και σταθερότητας.

---

¹² Η αμερικανική νομοθεσία που προβλέπει τις κυρώσεις σε Συρία και Λίβανο ονομάζεται *Caesar Syria Civilian Protection Act* και προωθήθηκε από την κυβέρνηση Trump το 2019.

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΝΑ Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912

info@enainstitute.org
www.enainstitute.org

* Η παρούσα δημοσίευση εκφράζει τις απόψεις των συγγραφέων και δεν εκφράζει απαραίτητα ή και στο σύνολό της το ΕΝΑ